

Az utolsó betyár

Történetek a betyárvilág korszakából XX.

Négy vármegyének pandúrjai hajsolták négy éven át a híres nógrádi betyárt, Sisa Pistát, kit a balassagyarmati törvényszék ezelőtt 25 évvel gyilkosságért és rablásért 20 esztendei fegyházra ítélt. A királyi ügyész halálos ítéletet kért ellene. Sisa Pista kiülte a 20 esztendőt, sőt egy esztendőt a tetejébe, azután hazajött Nógrádba és elszegődött Verőczén Zubovics Fedor kapitányhoz gazdának.

Ő volt az utolsó betyár abban az értelemben, ahogy ezt a zsánert a népdalok romantikájából s a szájhagyomány színes ecseteléséből ismerjük. Dalba foglalták nevét szülőföldén, felőle énekeltek fonókban és tengeri hántások szép őszi éjszakáin, ráczáfolván Schillerre, ki azt mondja: *Wer im Liede ewig lebe, Muss auf Erden untergehen...*

Mert Sisa Pista erős, marcziális alakján a földi múlandóságok árnyéka sem mutatkozik. Ötven éves, de negyvennek is alig látszik. Nincs egy ősz hajszála és formás ajkai mögött olyan ép fogsor csillog, melyet kirakatba állíthatna egy ambíciózus fogtechnikus. Olyan tréfásan és mosolyogva beszél arról a 21 esztendőről, amit a fegyházban töltött, mint valami futó kellemetlenségről, mely alig rázza össze az ember lelkét. És nincs benne egy szikra rátartóság vagy hetykeség. Betyár virtusságának hőstetteiről úgy számol be, mint az élet legközönségesebb jelenségeiről.

Csaknem egy óra hosszat beszélgettem vele tegnap Verőczén a Migazzai-kastély előtt levő gazdasági tanya udvarán. Ott volt komája a kocsis, s komaasszonya, egy takaros menyecske. Szépen, lassan, akkurátus tempóban, mint a hogy a magyar paraszt beszélni szokott, mondotta el élete sorát, siheder korától egészen addig, míg az illavai fegyház kapuja megnyílt s ő ismét szabad ember lett 21 évi fegyházi élet után.

A körülmények, melyek között haramia lett, csodálatos hasonlatosságot mutatnak Viola életpályájához, melyet Eötvös József báró oly rokonszenvesen festett meg- a Falu jegyzőjében. Ha az anachronizmus ki nem zárná, azt kellene hinnem, hogy Sisa Pista volt Eötvös József mintaképe. Mert Sisa Pista még 19 éves sem volt, mikor állatias kegyetlenséggel és büntetlenül megkínózták. Birkalopás gyanúja alapján vitték be a pandúrok s Balázs pandúrőrmester vallatta. Ennek a vallatásnak az emléke elevenen él lelkében.

– Mintha csak tegnap esett volna meg, mondotta energikusan szippantva kurtaszárú pipájából, mely egy pillanatra sem szakadt ki szájából.

– Hát hogy esett az a dolog?

– A pandúrok ütöttek-verték, oda se hederítettek neki. De este Balázs őrmester vett munkába. A lábamnál kötött fel a gerendára s a szeges csizmasarokkal rúgta a fejemet, meg a bordámat. Akkor könyörögtem először és utoljára embernek. Azóta is bánom.

Ez volt az egyetlen mondat, mely vad, daczos lelkét elárulta. Aztán, mintha maga is megrestelte volna e kitörést, nyugodtan folytatta:

– Nem vádolhattam el a birkalopást, mert hiába no, egészen büntetlen voltam benne. De hasztalan mondtam, hiába erősködtem, csak ütött, csak rúgott. Édes jó Istenem, most segíts meg, rimámkodtam. ahogy tudtam. Ekkor rúgta meg Balázs a fejemet legerősebben. Én vagyok itt az Isten, – mondotta – nekem valljál. Összeszorítottam a fogamat, egy szót se szóltam többet. Üthetett, rúghatott már azután, csak az járt a fejembe: majd kipróbálom én, hogy Isten vagy-e?

– És kipróbálta?

– Ki. Három évre rá, akkor betyár voltam, bandám volt. Egyszer Hevesbe nagyon megszorítottak, visszajöttem Nógrádba. A Rétságon kóboroltam s Balázsnak akkoriban ígérték meg, hogy megteszik rétsági komiszáriusnak, ha engem kézre kerít. A sziráki tanyákon egy juhásznénál húztam meg magamat másodmagammal. Úgy volt, hogy éjszaka odébb állunk. Estefelé a gazdasszony a pitvarba volt, mi meg bent a szobába. Egyszer csak hallom, hogy valaki rátámad a juhásznéra:

– Az apád erre-arra, ki van odabent?

A cimbora meglők a könyökével.

– Hé, te, ez a Balázs...

– No, akkor kapóra jött. Régen várom. Azzal az ajtó mögé ugrottam s megvártam, míg belépett. Revolverpisztoly volt a kezében, azt tartotta előre. Előugrottam és megkaptam a karját az egyik kezemmel, a másikkal a mellét. Azzal egyet lódítottam rajta. Úgy az asztal alá esett, mint valami krumplizsák, én meg félrerúgtam a revolvért. Ott feküdt tehetetlenül. Nem bántottam, csak annyit mondtam: Látod, Balázs, még sem vagy Isten, úgy tudnám kicsavarni a nyakadat, ahogy akarom. Gyere, tápáskodjál fel, ha tudsz és igyál, ha akarsz. Majd összeakadunk még, ne búsulj.

– És összeakadtak?

– Össze. De előbb reggelig ittunk. Sejdítettem, hogy le akar itatni. Abból, mondok magamban, nem eszel Balázs, mert tetszik tudni, nagyon győzőm az italt. Hajnalig meg is voltunk békességben, pedig a cimborám nagyon kívánta volna megfojtogatni. Nem hagytam, kétszer is visszalöktem a székbe. Jön arra még idő, gondoltam. Aztán úgy is lett. Hajnaltájt Balázs kezdett velem kötözködni, a puskámat kérte, azt mondta, hogy régen fáj a foga ilyen puskára.

– Abból nem eszel, – mondok – nem pandúrőrmesternek való az.

– De bizony az enyém lesz, ha addig élek is.

– Hát vedd el, ha tudod.

– Ezen fordult meg aztán a dolog, folytatta a betyár. Balázs megkapta a puskacsövet s valahogy kirántotta a kezemből. No mondok, az lenne még csak a csúfság, ha a saját puskámmal lőne le. Azzal se szó, se beszéd, a puska nála, én meg lekapom a tarisznyakarikáról a baltát, egyet suhintok vele s neki a nyakának.

– Eltalálta?

– De el ám. Véresen, holtan esett össze.

Így beszélte el Sisa véres párviadalát a pandúrőrmesterrel, s így adták elő a tanuk is a tekintetes törvényszék előtt. S ez az egyetlen gyilkosság, melyet a híres betyár elkövetett.

A második csak kísérlet volt. A lipótvári fegyházban szekerczét dobott egy somogyi kapczabetyár fejéhez, ki elárulta, hogy a duplakosztalon levő Sisa az egyik kenyéradagot megosztja rab társai között. Az igazgatóság aztán el is vonta tőle a dupla adagot. A betyár nagyon dühös lett.

– Ejnye, te sehonnai, hát a rabczimboráktól is sajnálod a betévő falatot. No megállj, majd elbánok veled.

A kapczabetyár megijedt. Tudta, hogy Sisa Pista szava nem üres fenyegetés. Hízkelkedni kezdett a félelmetes ellennek.

– Ne haragudjék kend, inkább a magam kenyerét is odaadom.

– Add a kutyának.

S az első alkalommal, mikor a bodnár-műhelyben egymás mellé kerültek, Sisa Pista fejéhez dobta a szekerczét. A megsebesült rab nem halt bele, s a nyitrai törvényszék a 20 évi fegyházat eggyel megtódította.

– Hej, uram, – mondotta Sisa Pista tegnap, az az egy év keservesebb volt, mint az előtte való húsz. Annak oda se néztem, azt hittem, olyan hosszú idő, hogy az Isten se látja a végét. De azért csak kibőjtöltem a 20-at is, az egyet is. Itt vagyok. Még láthattam anyámat is, ki 20 éves koromtól fogva mindig sirat. Az Isten tartsa meg.

Aztán elmondotta, hogy voltaképpen neki semmi baja sincsen.

– Cseléd vagyok, megteszem a dolgomat s megbecsülöm a gazdámat. Csak aztán engem se bántsanak.

Úgy látszik, csak egy ember van, akitől Sisa Pista fél: Sisa Pistától. Jól ismeri. Tudja, hogy vad, daczos lelkét, ha egyszer az indulat ellepi, semmi meg nem zabolázza. 21 évi fegyházi élet sem tudta megpuhítani azt a kegyetlen energiát, amely nevét egykor rettegetté tette.

– Pedig soha senkire – mondotta – nem emeltem fegyvert, mikor rabolni jártam. Nem álltam ki az országútra, mert tudtam, hogy ott kár esik, vagy bennem, vagy másban.

– Hát hogy tett?

– Beállítottam a házba. Nappal, éjjel, ahogy a sorsom esett. Csak annyit mondtam: Pénzt kérek, Sisa Pista vagyok. Ha volt pénz a háznál, adtak, ha nem volt, odébb álltam. Tudták, hogy ki vagyok.

A halálról, a veszedelemről egy filozófus sem beszélhet közömbösebben, mint ez az egykori haramia. Még az akasztófáról sem.

– Többször el voltam rá szánva – mondotta. Hadd gyűjjön, ha muszáj. Emberen esik meg az is.

Czimborái közül egy sem él. Mind elpusztultak azóta, ki a börtönben, ki az akasztófán.

– Én meg cseléd vagyok. Megőrzöm a gazdám jószágát becsülettel. Egy zabszemnek sem szabad elveszni a Migazziban, míg én itt vagyok, arrul felelek.

Mikor az illavai fegyházban a véres rablázas volt, Sisa Pistát is bele akarták vonni. Nem ment bele.

– Nem ütök én le senkit hátulról, ha még olyan ellenségem is. De velem se kötözködjék senki.

Azt nem is ajánlanám senkinek. Mert akinek a veszedelmét Sisa Pista elhatározza, az holt ember. Van is respektus előtte a cselédség között. Csak a komaasszonya, a fiatal menyecske mer vele ingerkedni.

– Külömb legény volt kend akkor, mikor azt dalolták: *Tíz végből van Sisa Pista gatyája ...*

– Hát csakugyan tíz végből volt ? – kérdeztem.

– Lehetett az többől is. 100 pengőt sem sajnáltam érte.

– És ki varrta?

Az öreg gondolkozott, mintha attól tartott volna, hogy valami indiszkrétciót követ el. Csak annyit mondott:

– Nemes leány varrta. Pártában is maradt szegény.

Úgy látszik, ehhez a nemes leányhoz fűződött betyáréletének regénye. Nagyon sóhajtva emlegette. Mikor elmenőben voltam, azt kérdezte tőlem:

– Ugyan kérem alássan, igaz-e, hogy a Kozma Sándor országos főügyész úr meghalt?

– Igaz.

— Kár, nagy kár érte. Még Egerből ismertem. Sokszor láttam Lipótváron, Illaván. Nagyon igaz ember volt. Még mi rabok is mindig megtaláltuk nála az igazságunkat.

Így méltatta a híres betyár Kozma Sándor érdemeit. Bizonyára több, mint teoretikus becsű méltatás és nem is illetéktelen ajkokról került ki. Aki 21 évet tölt a fegyházban, annak van jussa a főügyész felől nyilatkozni.

Forrás: Tolnai Világlapja. IV. évfolyam 49. szám 1904. 1675-1676.